

Carl N. McDaniel – John M. Gowdy: Az édenkert kiárusítása – Példázat a természet tönkretételéről

A könyvismertetést írta: Takács-Sánta András

Témák: bennszülöttek, biodiverzitás, életminőség, fenntarthatóság, gazdagság, GDP, hagyomány, jólét, kereskedelem, környezet (természeti), kultúrantropológia, növekedés, ökoszisztéma-szolgáltatás, WTO

Bizony, egy nagyító is elkel ahhoz, hogy Naurut felleljük a világtérképen, hiszen ez az óceániai (egészen pontosan mikronéziai) sziget a maga huszonegy négyzetkilométerével a világ legkisebb államai közé tartozik. De vajon miért érdekes számunkra e kis földdarab? Úgyis annyi bajunk van, érdemes akkor még Nauruval is foglalkozni? Feltétlenül érdemes – állítja *Az édenkert kiárusítása* című könyv szerzőpárosa, a biológus Carl McDaniel és a világ egyik legnevesebb ökológiai közgazdásza, John Gowdy. Aki elolvassa a könyvet, alighanem egyetért velük, Nauru története ugyanis messze túlmutat önmagán, és számunkra is rengeteg tanulsággal szolgál.

Mint annyi más esetben, a “fehér ember” érkezése a naurui társadalomra is bomlasztó hatással volt: gyakoribbak lettek a fegyveres konfliktusok, járványok jelentek meg, elterjedt az alkoholizmus. Nauru történetének azonban van egy különleges vonása: 1899-ben felfedezték, hogy a sziget bámulatosan gazdag foszfátban. Néhány évre rá meg is indult a kitermelés, és a naurui foszfát hamarosan Ausztrália földjeit tette termékenyebbé. Mire a kis szigetország 1968-ban nagy nehezen kivívta függetlenségét, területének több mint harmadát tönkretette a foszfátbányászat. Ám a függetlenség sem jelentett igazi gyógyírt, a kitermelés – és vele a természet és a társadalom egészségének romlása – tovább folytatódott. Manapság a nauruiak a fő bevételi forrást jelentő foszfátexportnak köszönhetően ugyan anyagi bőségben élnek (modern technikai eszközök, például autók, motorkerékpárok, motorcsónakok, mosógépek, hi-fi berendezések és hasonlókat sorát birtokolják), ám civilizációs betegségek keserítik életüket, és egykoron roppant gazdag természeti környezetüknek és kultúrájuknak szinte már csak az emléke létezik. A történet tragikumát tovább fokozza, hogy a foszfátbányászat már csak néhány évig hoz hasznot Naurun. Márpedig ha a bányákat bezárják, alighanem az embereknek is távozniuk kell, hiszen valószínűleg nem találnak más megélhetési forrást a kopárrá változtatott szigeten.

Nauru (és néhány más társadalom) példáján keresztül a szerzők civilizációnk alapvető mítoszait, hiedelmait kérdőjelezzik meg. Számos izgalmas kultúrantropológiai kutatás eredményét is felhasználják annak bizonyítására, hogy a miénktől gyökeresen eltérő társadalmak is működhetnek kiválóan, sok szempontból akár a miénknél jobban, s civilizációnk korántsem a létező világok legjobbika. McDaniel és Gowdy hangsúlyozzák, hogy a különböző társadalmakban sokszor gyökeresen más arcait mutatja az emberi természet. Megtudhatjuk például, hogy míg az anyagi javak iránti vágyódás a mi kultúránkban természetesnek számít, kelet-kanadai indiánok ugyanezt betegségnak tartják, és az ebben szenvedő egyéneket kezelik.

Az egyik megkérdőjelezett mítosz a bruttó hazai termék (GDP), illetve a gazdasági növekedés világszerte jellemző fetisizálása. Mióta a foszfátbányák megnyíltak, Nauru GDP-je hihetetlen

gyorsan nő, a társadalom és a természet viszont hasonlóan gyorsan pusztul. Vagyis a GDP legfeljebb a társadalom által birtokolt anyagi javak mennyiségét jelzi (úgy-ahogy), az emberek általános jóllétéről azonban gyakorlatilag semmit sem mond. A jóllétet ugyanis az anyagiakon túl számtalan más tényező, például az emberi kapcsolatok minősége vagy a természeti környezet épsége is befolyásolja.

Gowdyék a piaci fundamentalizmus (régebbi kifejezéssel a *laissez faire*) eszméjét is kétségbe vonják. A piaci fundamentalizmus ma is uralkodó nézet, noha tekintélye az utóbbi időkben meggyengült, sokan kritizálják, köztük *Soros* György is. Hívei szerint a piacok működését nem kell befolyásolni, irányítsák a gazdaságot a piaci árak. Ám Nauru története is azt példázta, hogy ez a felfogás társadalmi és természeti katasztrófához vezet. A sziget természeti kincseit semmi sem védte a távoli piacok szívóhatásától, ráadásul az importőrök, kiváltképp a függetlenség kivívása előtt, jócskán a piaci ár alatt vásárolták fel a foszfátot. Számtalan multinacionális cég, karöltve többek között a Kereskedelmi Világszervezettel, munkálkodik manapság is hasonlóan: minél szabadabban kihasználja a bolygó természeti kincseit és a “fejlődő” országok olcsó munkaerejét, majd a készterméket a világ gazdagabbik felén értékesíteni, ahol van fizetőképes kereslet, illetve ahol képesek megteremteni ezt a keresletet.

A Nauru-történet az egyik leglátványosabb példa arra is, hogy a *gyenge fenntarthatóság* manapság jó néhány közgazdász által favorizált elmélete tarthatatlan. Pedig a koncepció első pillantásra rokonszenves lehet, mivel kimondja: az utánunk következő nemzedékek számára legalább annyi tőkét kell hagynunk, mint amennyivel mi magunk sáfárkodhattunk. Csakhogy a gyenge fenntarthatóság szószólói nem tagadják a neoklasszikus közgazdaságtan egyik központi előfeltevését, a gazdasági javak korlátlan helyettesíthetőségét. A szerzők szerint a gyenge fenntarthatóság értelmében “*a természeti tőke csökkenhet mindaddig, amíg azt ki-egyensúlyozza valamelyik másik tőkefajta növekedése. A gyenge fenntarthatóság keretei között megengedhető a természet részbeni elpusztítása, ha annak gazdasági értéke egy másik tőkefajta alakul át. Tarra vághatjuk az esőerdőt, és eladhatjuk faanyagát, ha azt a pénzüsszeget, ami megfelel az elpusztított erdő gazdasági javakat termelő képességének, befektetjük valami másba – például egy láncfűrészgyárba*” (134–135. o.).

A gyenge fenntarthatóság elmélete alapján Nauru gazdasága is fenntartható, mivel a helyi tőke nem vész el, csupán átalakult: eltűnt a szigetről az őshonos fajok és a hagyományok zöme, ám anyagi szempontból látványosan meggazdagodtak a szigetlakók. Nauru szintjén mindennek egyelőre csak annyi a következménye, hogy a lakosság egyre inkább más területektől függ. Csakhogy az egész Földet tekintve már nem létezhetnek “más területek”, vagyis a bolygó szintjén a gyenge fenntarthatóság a katasztrófa receptje. Fényévekre vagyunk ugyanis attól, hogy technológiával pótolhassunk létfontosságú “természeti szolgáltatásokat” (például a légkör összetételének stabilitását vagy a talajok termékenységét). McDaniel és Gowdy éppen ezért az *erős fenntarthatóság* elmélete mellett tesz hitet, amely tagadja, hogy a természeti erőforrások és az ember alkotta tőke helyettesíthetik egymást. (A fenntarthatóság fokozatairól és az egyes tőketípusokról további részletekért lásd Goodland, R. – Daly, H. E.: *Environmental sustainability: universal and non-negotiable*; Ecological Applications 6(4), 1996, 1002–1017. o.)

A gyenge fenntarthatóság koncepciója talán még védhető volna, ha a természeti létezők értékét maradéktalanul ki tudnánk fejezni pénzben, a javakat ugyanis csak akkor helyettesíthetjük egymással, ha ugyanabba a dimenzióba tudjuk hozni őket. Ez a közös dimenzió lehetne elvileg a pénz. Ámde beárazható-e a természet? A szerzők szerint ez két okból is lehetetlen. Egyrészt az ökológusok mind a mai napig keveset tudnak arról, hogy a bioszféra milyen “ingyenes szolgáltatásokat” nyújt nekünk, azaz miként biztosítja létünk alapvető feltételeit. Másrészt a természet esztétikai értékének “pénzesítése” is problematikus. Vajon hány forintot ér egy özgida látványa? És mennyi pénzért volnánk hajlandók eltérni az összes őz elpusztítását,

mindörökre megfosztva magunkat és embertársainkat a látványuktól? Az emberek jelentős része számára értelmezhetetlen kérdések ezek, ugyanis ösztönösen tiltakozunk a természet piacosítása, illetve az élőlények szeretetre méltó sokféleségének csökkentése ellen. Noha esetenként, látszólag, hasznosnak bizonyulhat, ha árcédulákat aggatunk a természeti létezőkre (a Costa Rica-i kormány például 1997 óta fizet a földtulajdonosoknak bizonyos “természeti szolgáltatásokért”, miáltal sikerült elősegítenie az erdők megőrzését, illetve revitalizációját), a módszer hosszabb távon életveszélyes lehet, mivel a természetet még inkább a piacgazdaság logikájába kényszeríti, pedig inkább ki kellene szabadítanunk onnan.

Az édenkert kiadását nem szakkönyv, hanem ismeretterjesztő mű, még hozzá a legjobb fajtából: nem csupán informatív, hanem az első lapjától az utolsóig érdekes olvasmány, tudományos korrektséggel. Bár a témák többségét a szerzők inkább csak felvillantják, s nem mélyednek el bennük, részletes irodalomjegyzékük megfelelő kiindulópont a további tájékozódáshoz. Illendő még szólnunk a magyar kiadás igényességéről is, ami a fordításra és a kötet külalakjára egyaránt érvényes.

Bár Nauru példája korántsem szívderítő, McDaniel és Gowdy műve nem a reménytelenség könyve. Épp ellenkezőleg. Naurun megtörtént ugyan a katasztrófa, mondják a szerzők, mi viszont tanulhatunk belőle, s így elkerülhetjük, hogy a szabályozatlan piacgazdaság az egész világot Nauruhoz hasonlóan tönkretegy. És a könyvből nem hiányzik a pozitív példa sem: olvashatunk egy Naurunál is kisebb óceániai szigetről, Tikopiaról, ahol az emberek kezdetben komolyan károsították a természetet, a problémák láttán azonban sikerült egy ökológiailag fenntartható társadalmat kialakítaniuk.

A szerzők szerint azonban csupán aprócska reformok révén nem sok esélyünk van arra, hogy a mi történetünk is hasonlóan kedvező fordulatot vegyen. Ahhoz ugyanis többre van szükség: alapvető értékeink újragondolására és társadalmi-gazdasági intézményrendszerünk gyökeres átalakítására. Bátor és kreatív embereknek való feladat. Nekik szól ez a kitűnő könyv is. (*Paradise for sale: A parable of nature*; University of California Press, Berkeley, 1999, magyar kiadás: Typotex kiadó, Budapest, 2002)